

níkovi, ale i způsoby získávání nových znalostí a zjišťování jejich smyslu“ (s. 156). Chápání je vnitřní součástí objasnění. „...objasnění je logickou racionalizací již pochopených, ...reálných vztahů, uplatněním obecného zákona, který dovoluje stanovit to nejobecnější v těchto vztazích“ (s. 156).

V dalším textu autor upozorňuje na to, že v rámci různých skupin se na úrovni běžného vědomí ustálily různé významy – stereotypy, které nejsou pro všechny skupiny totožné, někdy jsou dokonce protikladné a že tyto stereotypy proces interpretace komplikují. Tuto komplikaci je možné podle Batygina obejít přesnou epistemologickou lokalizací objektu zkoumání a odstraněním sémantického směřování konceptu a referenta.

Interpretací autor rozumí: „...změnu sémantiky vědeckých termínů při přechodu od jedné úrovně jazyka k jiné“ (s. 177). Je ve své podstatě individuálním tvůrčím procesem, který je výslednicí nakupení sociálních faktů, zkušeností a znalostí výzkumníka. Vlastní interpretace se odvíjí podle interpretačního schématu. Základním prvkem tohoto schématu je sociální fakt, registrovaný v širších souvislostech. Sociální fakt sám o sobě však není předmětem interpretace, je spíše smyslově konkrétním materiálem, na jehož základě se vytváří abstraktní, idealizované konstrukty operacionálních definic. Při interpretaci se bezprostředně pracuje s údaji, daty, které jsou prostředníky mezi zkoumaným objektem a zkoumajícím subjektem.

4. hlava: Výklad o praktických doporučeních v aplikované sociologii

V části této hlavy, kde autor hovoří o sociálních rolích sociologa, je sympatické, že nedostatečně využívaní sociologie v SSSR nereprezentuje jako problém stojící mimo ni a snaží se poskytnout „návod“ k nápravě uvnitř sociologie. S prohlubováním poznávací funkce sociologie bude možné její výsledky lépe aplikovat a potřeba studia konkrétních sociálních procesů bude zřejmější.

Batygín dále poukazuje na některé profesionální stereotypy, které v sociologických výzkumech mají nepříznivý vliv na výsledky, a podobně jako Bacon je nazývá idoly. Jsou to idoly zajímavých otázek, sociologa, jenž všechno zná, a anketa.

V této hlavě autor rozebírá logicko-epistemologický status praktických doporučení a navrhuje postupný přechod od informace k řešení. V závěru pak analyzuje typy sociálních ukazatelů z hlediska jejich funkcí v systému plánování a řízení.

V recenzované práci, především v první a druhé hlavě, autor s filozofickým nadhledem řeší obecné otázky sociologického výzkumu ze skutečně marxistických pozic. Dovedně propojuje obecné teze a vývody rozebírané na úrovni sociologické teorie s konkrétními problémy sociologického empirického výzkumu. Kromě kvalifikovaného shrnutí literatury k daným tématům přináší i nové poznatky (např. model typů sociálních ukazatelů) a poskytuje jednotící pohled na pojmy užívané v sociologické výzkumnické praxi, jejichž významy jsou často zaměňovány.

Třetí a zejména čtvrtá část, věnovaná interpretaci empirických zjištění a poté využití sociologických výsledků v praxi, kromě logického uspořádání daného problému nepřináší našemu čtenáři zásadně nové poznatky. Je to zřejmě odrazem konkrétní pozice sociologie v sovětské společnosti a realizace jejích výsledků v praxi.

Logickým uspořádáním knihy, kritickou aplikací poznatků marxistické i nemarxistické sociologie a jejich dalším rozvedením, prokázal autor velký přehled a fundovanost v daném oboru. Tato skutečnost posunuje práci daleko za hranice prosté kompilace a činí z ní dílo původní.

Alois Surynek

I. P. Mamykin: Techničeskoje tvorčestvo: Voprosy teorii i metodologii (Technická tvořivost: otázky teorie a metodologie)

Minsk, Vyšejšaja škola 1986, 182 s.

Problematika tvořivosti byla vždy předmětem zájmu marxisticko-leninské filozofie. Avšak úkoly urychlení sociálně ekonomického vývoje společnosti, vytyčené KSČ a KSSS, aktualizují potřebu filozofické analýzy svetonázorových a metodologických aspektů tvořivosti ve výrobě, technice, vědě, kultuře, řízení. Jak zdůraznil XXVII. sjezd KSSS: „Obrátit pozornost společnosti k novým úkolům, zaměřit na jejich plnění tvůrčí potenciál lidu, každého pracovního kolektivu — to je prvořadou podmínkou urychlení sociálně ekonomického rozvoje země“ (XXVII. sjezd KSSS. Dokumenty a materiály. Praha, Svoboda 1986, s. 85).

Velké úkoly má v této souvislosti filozofie marxismu-leninismu jako teoretický základ světového názoru a nejobecnější metodologie praktické činnosti. Doba staví do popředí úkol zobecňovat a odhalovat světónázorové a metodologicky nosné výsledky speciálního vědeckého a filozofického poznání tvořivosti, propagovat a prosazovat jejich realizaci v praxi.

Recenzovaná práce zobecňuje výsledky získané při analýze technické tvořivosti v sovětské filozofické literatuře. Na rozdíl od předchozích publikací, které obsahovaly převážně sociologické aspekty technické tvorby a specifiku obecných vědeckých metod, si autor dané publikace klade za cíl systematicky analyzovat povahu a metody technické tvořivosti. Snaha konkretizovat filozofické zkoumání tvořivosti má řadu kladných momentů, neboť umožňuje prohloubit a upřesnit poznatky o podstatě tvůrčí činnosti a na tomto základě vypracovat obsažnější a efektivnější doporučení pro praxi.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První tři kapitoly jsou věnovány *filozofické charakteristice povahy tvořivosti* jako takové a *technické tvořivosti* jako jedné z jejích forem. Ve dvou dalších kapitolách je analyzována *specifika metod používaných v technické tvořivosti*. Zajímavé jsou pasáže, které zkoumají tvořivost jako objekt filozofického poznání.

Jako antitezi buržoazním filozofickým přístupům, které absolutizovaly úlohu geniálních jednotlivců, staví autor názor na tvořivost jako druh výroby. To mu umožňuje zformulovat některé konstruktivní ideje: 1) každý jedinec má možnost tvořivé činnosti; 2) k realizaci této možnosti je třeba vytvořit odpovídající podmínky a materiálové je zabezpečit; 3) sociální faktory (kultura, mezilidské vztahy) jsou významné determinanty tvořivosti. Přístup, předložený autorem práce, by mohl být východiskem pro další kritickou analýzu velmi populárních a vlivných teorií tvořivosti západních autorů.

Dialektickomaterialistický světový názor překonává všechny předchozí formy demystifikace tvořivosti. V souladu s tradicí ustálenou v marxistické filozofické literatuře řeší autor dva okruhy světónázorové a metodologicky významných problémů: 1) otázky vztahu odrazu a tvořivosti, 2) problematiku tvořivosti jako činnosti.

Jak je známo, existuje celá řada názorů, podepřená obširným faktickým materiálem, skepticky hodnotících úlohu poznatků v procesu tvorby, tj. fakticky odtrhávajících tvořivost od poznání. Autor práce dokazuje, že poznatky samy o sobě nejsou překážkou tvůrčí činnosti a že je třeba rozlišovat tvořivý a netvořivý vztah k poznatkům.

V souvislosti s hodnocením významu poznatků pro tvořivou činnost, upozorňuje na skupinu znalostí, která je občas podceňována. Je to vztah logiky, logické kultury a tvůrčí činnosti. Logika je důležitým nástrojem tvořivosti, systematizuje existující poznatky, zjednodušuje jejich pochopení a praktickou aplikaci, odhaluje neúplnost a nepřesnost. Logická analýza vyvolává logickou neuspokojenost badatele, provází jej ve všech etapách poznání. Kromě toho je logická připravenost předpokladem pro využívání poznatků z jiných oblastí vědění. Heuristická úloha formální a dialektické logiky ve tvůrčím procesu vyžaduje větší pozornost. Zde se skrývá jeden z nástrojů aktivizace duchovního potenciálu subjektů činnosti.

Tvořivost má všechny základní znaky lidské činnosti. Tato podobnost umožňuje použít strukturu činnosti k vysvětlení struktury tvořivosti, kterou pak lze zobrazit prostřednictvím kategorií subjekt, objekt, cíl, prostředek, proces, podmínky, výsledek. Činnostní přístup k analýze tvořivosti umožňuje zkoumat ji jako určitou posloupnost jednání (činů), kterou lze rozložit na jednotlivé postupy. Tvořivost je zvláštním typem lidské činnosti, jež se může projevovat ve všech sférách života společnosti. Autor obhajuje chápání tvořivosti, rozšířené v marxistické literatuře, jako produktivní, jako činnosti produkující nové. Tato definice respektuje jak výsledek, tak i proces činnosti.

I. P. Mamykin se dále zabývá i jednotlivými typy tvořivosti – vědecké, umělecké, technické, sociální, které se liší svým objektem. Vědecká a umělecká tvořivost má duchovní povahu a odráží ve vědeckých pojmech a uměleckých obrazech tutéž skutečnost. Technická tvořivost je zaměřena na přeměnu vnějšího prostředí na základě vytvoření pracovních nástrojů.

Autor dále poukazuje na to, že pojem sociální tvořivost je používán v úzkém a širokém smyslu, což nastoluje některé metodologické otázky. V širokém pojetí zahrnuje sociální tvořivost všechny typy tvořivosti. Takové pojetí je běžné především v pracích věnovaných sociální problematice. Nelze s ním však souhlasit. Rozšíření obsahu pojmu sociální tvořivost vede k ochuzování jeho obsahu a ke ztrátě jeho samostatné kategoriální povahy. Používání pojmu sociální tvořivost v širokém smyslu není účelné z následujících důvodů:

1) V marxistické filozofické literatuře je tvořivost charakterizována jako činnost člověka, který na základě objektivních zákonů přeměňuje přírodu a společnost v souladu se svými cíli a potřebami. Tvořivost má sociální původ a povahu, stejně jako jakýkoli projev aktivity sociálního subjektu. Neexistuje jiná tvořivost než sociální. Používání pojmu sociální tvořivost v širokém smyslu vytváří zdání existence jiné tvořivosti než sociální, což je světonázorově nežádoucí. Dialektický materialismus odmítá názor, že také příroda tvoří.

2) Široký význam pojmu sociální tvořivost je neproduktivní i z toho hlediska, že dochází k faktickému ztotožnění tvořivosti s kategorií sociální aktivity (viz práce G. S. Arefjevové) a činnosti (viz práce L. P. Bujevové), používané v sociálně filozofických a sociologických výzkumech.

3) Nejasnost a nejednoznačnost širokého významu pojmu má nežádoucí světonázorové a metodologické důsledky. Uplatňování dialektického myšlení a materialistického názoru v tak složitém sociálním jevu, jako je tvořivost, vyžaduje světonázorově jednoznačné a obsahově přesné kategorie. Široce interpretovaný pojem sociální tvořivosti zatím těmito vlastnostmi nedisponuje, ztěžuje výzkum, brání jasné formulaci problémů a úkolů poznání.

Z těchto důvodů doporučuje autor používat pojem sociální tvořivost v úzkém smyslu, jako činnost zaměřenou na zdokonalování společenských vztahů. Tento přístup také převládá v marxistické literatuře. V současné době vystupují do popředí takové formy sociální tvořivosti, jako ekonomická, politická a právní tvořivost širokých vrstev pracujících, která napomáhá uspokojování společenských potřeb, řešení aktuálních úkolů společenského vývoje. Sociální tvořivost vytváří podmínky nutné pro vývoj všech ostatních typů tvořivosti, které plní významné sociální funkce. Všechny typy tvořivosti jsou vzájemně spjaté, vytvářejí předpoklady pro pokrok v jednotlivých typech a v jednotě napomáhají sociálně ekonomickému a kulturnímu vývoji společnosti.

Typologie tvořivosti nastíněná autorem vytváří základ k prohloubení chápání tvořivosti, naznačuje řadu významných světonázorových a metodologických souvislostí.

Hlavní pozornost soustředil I. P. Mamykin na analýzu technické tvořivosti. Specifiku technické tvořivosti vysvětluje na základě rozboru posloupnosti: technická činnost – technické poznání – technická tvořivost. Technická činnost je zaměřena na vytvoření a využití umělých (technických) objektů. Potřeba této činnosti vyplývá z toho, že jde o objekty, které neexistují mimo lidskou společnost a nemohou se samostatně vyvíjet. Technická činnost začíná výrobou prvních pracovních nástrojů. V prvních etapách společenského vývoje má technická činnost živelný charakter a vychází z empirických poznatků samotných výrobců.

Vývoj technické činnosti v podmínkách kapitalistické výroby podmiňuje vznik technického poznání, které má vlastnosti technické činnosti a vědeckého poznání. Technické poznatky mají svoji specifiku, je dána posláním technického poznání – správně odrazet skutečnost s jediným cílem – zvýšit efektivitu výroby. Neoddělitelnou složkou technických poznatků jsou různé normy a standardy (technologické, ergonomické, estetické, ekologické, provozní).

Jednou z funkcí technické činnosti je technická tvořivost, která se vyvíjí s vývojem výrobní činnosti člověka a vědeckého poznání přírody a společnosti. Výchoziskem technické tvořivosti jsou objektivní zákony přírody, společnosti a samotné technické činnosti, dosažená úroveň vývoje vědy, techniky a kultury. Autor definuje technickou tvořivost jako činnost podmíněnou společenskými potřebami, zaměřenou na vytvoření nových a zdokonalování existujících technických objektů na základě vědeckých poznatků a výrobní zkušenosti. Velkou pozornost věnuje typologii technické tvořivosti. Seznamuje s pokusy, existujícími v literatuře, rozlišovat různé formy technické tvořivosti na základě různých kritérií. Celkově lze autorův přístup hodnotit kladně. Je však třeba podotknout, že jde jen o formulaci problémů, které vyžadují speciální rozbor.

V části práce věnované struktuře procesu technické tvořivosti řeší autor otázku specifiky této formy tvorby a ukazuje, že je to převážně praktická, materiální, přetvářející činnost. Pochopit ji je možné srovnáváním s dalšími formami tvůrčí činnosti. Oprávněné je zde varování před absolutizací specifiky jednotlivých forem tvořivosti a také zdůvodnění nezbytnosti respektování jak obecné, tak i specifické povahy všech druhů tvořivosti. Opodstatněná je i autorova kritika některých přístupů absolutizujících význam jednotlivých komponentů tvůrčí činnosti (objektu, subjektu, prostředků, podmínek, apod.). Každý typ tvořivosti klade určité nároky na jednotlivé komponenty činnosti. Specifické a obecné v této činnosti lze odhalit v procesu analýzy subjektů, objektů, cílů, prostředků, procesů, podmí-

nek a výsledků jednotlivých typů tvořivé činnosti, jejich srovnávání, odhalování obecného a specifického. Taková analýza, podle našeho názoru, by mohla obohatit naše představy o tvořivosti jako takové i o jejich jednotlivých formách.

Kromě strukturních prvků tvůrčího procesu rozlišuje autor stěžejní body tvořivosti, které jsou přítomny nezávisle na tom, zda si to přeje subjekt. Stěžejní body odrážejí vnitřní a vnější podmínky tvůrčího procesu, dosaženou úroveň poznatků, míru přiblížení ke konečnému cíli, jakákoli tvůrčí činnost má výchozí a konečný bod. Tyto body odrážejí vznik a uspokojování určité potřeby. Technická tvořivost je podmíněna potřebou společnosti v novém technickém objektu. Jejím konečným bodem je vytvoření technických prostředků, schopných uspokojit společenskou objednávku.

Vzájemný vztah mezi počátečním a konečným bodem tvořivosti je zprostředkovan řadou mezičlánků, z nichž každý navazuje na předchozí a zároveň podmiňuje následující. Autor upozorňuje na složitost a mnohorozměrnost každého mezičlánku, z čehož plyne nejednoznačnost a složitost tvořivosti. Splnit sociální objednávku je možné jen za předpokladu, že úkol bude zformulován v podobě, která je adekvátní povaze technického poznání. Prvním mezičlánkem technické tvořivosti je technický úkol. K dalším patří technická idea, technické řešení, technický objekt.

Technická tvořivost není izolovaná od ostatních stránek společenského života. Z tohoto důvodu je nutný rozbor různorodých faktorů, které mají vliv na tvůrčí činnost, tvůrčí proces. Autor práce rozlišuje pozitivní faktory (nebo stimuly), napomáhající tvořivosti, a negativní faktory (nebo překážky), ztěžující tvořivou činnost. Lze rozlišovat dva druhy překážek: 1) přirozené, podmíněné složitostí samotného procesu tvořivosti, omezeností jeho poznání; 2) umělé, které jsou cizí povaze tvořivosti a vznikají v důsledku toho, že se na ní rozšiřují normy a ideály činnosti netvořivé. Obzvláště velký význam mají duchovní faktory tvořivosti: světonázorové, sociálně politické, poznávací, metodologické, estetické, mravní, které jsou zatím analyzovány velmi nesystematicky.

Rozhodující místo v řadě duchovních faktorů patří světovému názoru. Vliv světového názoru se projevuje ve všech etapách procesu technické tvořivosti. Světový názor umožňuje stanovit místo úkolu v systému obecnějších problémů, které řeší společenská praxe. Poskytuje zobecněná kritéria hodnocení idejí a řešení, vystupuje v roli filtru, který odděluje společensky významná a správná řešení.

Relativně samostatnou skupinou duchovních faktorů technické tvořivosti jsou faktory metodologické, které mají bezprostřední, přímý vztah k praxi vědeckého poznání. Autor práce vychází z toho, že je zapotřebí zdokonalovat existující a hledat nové metody technické tvořivosti. Výsledky dosažené v různých sférách tvůrčí aktivity subjektu byly vždy determinovány vnitřními zákonitostmi vývoje konkrétního odvětví vědy, techniky a společenskými potřebami. V práci se právem upozorňuje na to, že technické poznání využívá specifických metod technické tvořivosti, které se doposud nestaly předmětem detailního a zevrubného rozboru.

Ve vztahu k praxi tvořivosti vystupuje metoda jako způsob organizace aktivity subjektu na základě odhalených zákonitostí tvůrčího procesu. Metoda tvořivosti je výsledkem teoretického uchopení povahy konkrétní formy tvůrčí činnosti, ale zároveň je nutnou podmínkou vývoje tvořivosti. Měla by jí napomáhat a zabezpečovat ji. Vytvoření takové metody je závislé na rozpracovanosti teorií tvůrčího procesu celkově i jednotlivých typů tvořivosti: vědecké, technické, umělecké, sociální.

Technická tvořivost se obohacuje novými metodami. Jednota a důslednost jejich použití může být zajištěna aplikací dialektiky a systémového přístupu. Autor podobně probírá úlohu experimentu a analogie jako nejčastěji používaných metod.

Každá z metod používaných v procesu tvořivosti je odvozena od konkrétní teorie tvořivosti, která formuluje ze svého hlediska optimální posloupnost postupů. Právě proto je důležité rozpracování filozofické teorie tvořivosti, neboť umožňuje vytvořit předpoklady pro další zdokonalování metodologie technické tvořivosti.

I. P. Mamykin v recenzované práci formuluje a řeší velmi obsáhlou a pestrou problematiku tvořivosti, což mu nedovoluje analyzovat všechny otázky stejně hluboko. Sám autor si je této okolnosti vědom, a proto upozorňuje na různé přístupy, na diskusní charakter některých řešení. Práce je zajímavá a poutavá tím, že podává ucelenou představu o směrech a záměrech filozofického zkoumání tvořivosti v marxistické literatuře. Může se stát dobrým východiskem ke zkoumání problematiky technické tvořivosti i tvořivosti vůbec v našich podmínkách.

Nikolaj Demjančuk